

В'ячеслав ЯРЕМЧУК

провідний науковий
співробітник Інституту
політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса
НАН України,
доктор політичних наук, доцент

**КОНСОЛІДАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК
ВИРІШАЛЬНИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ**

24 лютого 2022 р. в історії українського народу розпочався новий відлік часу – «до» і «після» початку вторгнення рф в Україну. Реальні загрози російсько-української війни внесли істотні корективи до функціонування системи держава-суспільство, посилили взаємодію влади і громадянського суспільства, що базувалися на усвідомленні необхідності їхньої консолідації (соціальної солідарності, мобілізації) в ім'я збереження суверенної України, захисту життя і безпеки мільйонів українців. За своїми масштабами новітня війна нагадувала відомі жакливі події Другої світової війни, окупації України нацистською Німеччиною, у зв'язку з чим ми були сповнені переконання, що таке ніколи не може повторитися.

Однак після 8-річної «гібридної війни» в Україні розпочалася нова війна, замаскована під «спеціальну військову операцію». Її прихованою метою була ліквідація України як держави, українського народу, української мови. Стали відомі і методи, якими путінська росія намагалася втілити ці наміри – бомбардування мирних міст і сіл, встановлення нацистського режиму на тимчасово окупованих територіях, проведення щодо українців політики геноциду, етноциду, лінгвоциду. Спираючись на антинаукові обґрунтування («Україна – це штучне утворення», «братські народи» та ін.), агресор запропонував українцям перспективу свого майбутнього: капітулювати, перетворитися на «малоросів» чи «росіян другого сорту».

Російсько-українська війна стала справжнім історичним тестом для українського суспільства, адже виявилось, що після 2014 р. в його середовищі за багатьма ключовими питаннями не існувало консенсусу. Окрім ситуативних, не завжди ефективних дій влади, відповідного рівня інтеграції соціуму, це було наслідком існуючого комплексу меншовартості, інерції психологічної залежності від росії, високого рівня русифікації наукового і культурного життя, родинних зв'язків чи економічних міркувань. Через це українське суспільство у своїй масі (за даними 2016 р.) продовжувало вважати, що відповідальність за російсько-український конфлікт, окрім виключно рф (45%), лежить однаковою мірою на Україні і

росії (39%). У 2017 р. лише 35% громадян вважало, що це була війна між Україною (жертвою) та РФ (агресором), а 42% вбачало її витoki у зіткненні бізнес-інтересів; 4,8% громадян озвучували версію, нав'язану російською пропагандою – «громадянська війна» [1, с. 139–141].

У 2022 р. українське суспільство, вперше за останні майже 80 років опинившись в епіцентрі глобального зіткнення, отримало глибоку морально-психологічну травму, що пов'язувалося з руйнування базових засад безпеки людини, втратою моральних орієнтирів. Як зазначалося у звіті місії ООН у червні 2022 р., країна, в якій було понад 6 млн внутрішньо переміщених осіб, більш ніж 5,3 млн осіб стали біженцями, потребували допомоги майже 16 млн громадян, опинилася в зоні гуманітарної катастрофи. Незважаючи на колосальну перевагу, російський агресор зустрівся з небаченим опором, що позбавило його шансу на перемогу. Вирішальну роль у цьому відіграла успішна розбудова Української держави, створення сучасної армії, консолідація українського народу, усвідомлення ним своєї унікальності та здатності до захисту Вітчизни. Цьому сприяли як історична пам'ять, так і переконання у тому, що у смертельному двобої запорукою перемоги (а отже, збереження життя, свободи, демократії) можуть бути лише спільні дії всього суспільства, що скріплюються усвідомленим почуттям соборності, нерозривного зв'язку поколінь зі своїм генетичним корінням, об'єднанням навколо спільного стрижня, яким є Українська держава.

Останнє підтверджувалося як практичними діями (високим рівнем добровольчого руху, підтримки призовної компанії, участі у волонтерському русі), так і суспільними настроями, що базувалися на глибоко вкорінених державницьких та духовно-культурних традиціях, високому рівні емпатії суспільства. Про процеси консолідації українського суспільства засвідчували і соціологічні дослідження. Так, напередодні вторгнення (лютий 2022 р.) незважаючи на певну втому від «війни на Сході», «невдоволення владою», «не збиралися зустрічати квітами» агресора 77% громадян (найвищий показник до останні вісім років) [2, с. 50]. На початку березня 2022 р. всеукраїнське опитування зафіксувало, що майже 70% громадян були впевнені у можливості відбити напад росії та відновленні територіальної цілісності України, 93% висловлювали підтримку діям Президента України В. Зеленського, підтримували дії ЗСУ – 98%. До 80% (найвищий показник за останні десятиліття) зросла чисельність тих, хто зі зброєю в руках був готовий захищати країну [3]. Майже половина громадян країни (квітень 2022 р.) займалася волонтерством. На згадані показники мінімально впливали чинники географічного розташування чи «рідної мови» респондентів.

Незважаючи на певний шок і розгубленість, воєнна небезпека як ніколи консолідувала українське суспільство, громадські організації, що об'єднали свої зусилля у боротьбі з ворогом, наданні підтримки постраждалому населенню. Вже у перші дні війни різноманітні інститути громадянського суспільства, відродивши традиції часів Революції Гідності, спротиву під час

«гібридної війни», трансформували свою діяльність, підпорядкувавши діючі та новостворені проекти (допомога ЗСУ та територіальній обороні, допомога цивільному населенню, документування військових злочинів, здійснення інформативного спротиву та ін. [4]) одній меті – перемозі, подоланню катастрофічних наслідків війни. Сама ж діяльність громадянського суспільства, що відповідало критичному моменту, набула нових форм співпраці влади, армії, бізнесу та суспільства. Лише у сфері надання гуманітарної допомоги населення діяло майже 200 вітчизняних громадських організацій (за свідченням місії ООН в Україні, «українці – це найперші рятувальники, і вони дуже добре допомагають один одному» [5]).

В умовах війни в Україні відбулося становлення нового рівня партнерських взаємин між державою і громадянським суспільством, його інститутами, що виявилися здатними ефективно артикулювати суспільні інтереси. Це стосувалося законотворчої сфери (залучення експертів громадських організацій до процесу підготовки проектів законів, наприклад, «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб»), моніторингу/контролю дотримання прав і свобод громадян, сприяння системним реформам, зокрема тим, що наближали євроінтеграцію України, забезпечували сталість усіх важливих інститутів правової держави. Успіх згаданих процесів відображала динаміка консолідації українського суспільства у зовнішньополітичній сфері. Так, у жовтні 2022 р. 86% громадян підтримували ідею вступу країни до ЄС, 83% – до НАТО. Зазначимо, що «проти» висловилося відповідно 3% та 4% громадян. Частка останніх в країні за останні вісім місяців скоротилася у 10 разів [6].

В умовах війни українське громадянство стало ще більш згуртованим і у своїй національній самоідентифікації, включно зі свідомою відмовою від спілкування у суспільному просторі та побуті «мовою російського окупанта», відмовою від споживання російського інформаційного та культурного контенту (зменшення у 3-5 разів). Станом на жовтень 2022 р. 67% опитаних (у тому числі й більшість російськомовних респондентів) погодилося з твердженням про необхідність «здорового націоналізму» (зростання у 1,5 рази порівняно з 1991 р.). Майже 50% громадян позитивно оцінювали постать С. Бандери у становленні української державності [7].

Загалом в умовах російсько-української війни завдяки мобілізації зусиль всього українського народу Українська держава та її суспільство стали сильнішими та згуртованішими. Водночас, в умовах значних воєнних, економічних та соціальних втрат, українському суспільству необхідно і надалі напружувати зусилля у поглибленні відчуття консолідованої політичної нації, зміцнювати ідею та цінності української суверенної та соборної держави як запоруки перемоги. Надаючи належне тому, що між політичною сферою та громадянським суспільством немає чіткого поділу, передбачаємо появу в Україні нових яскравих політичних суб'єктів, які будуть інтегрувати в політичний дискурс набутий у воєнний час досвід,

впливати на процеси консолідації українського суспільства, а саме об'єднувати представників різних соціальних груп та політико-ідеологічних течій навколо спільної мети. Актуальність цього посилюється розумінням того, що в умовах мирної відбудови, продовження курсу реформ і євроінтеграції українське суспільство стикнеться з новими викликами, на які необхідно буде дати адекватну відповідь.

Список використаних джерел

1. Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних рішень. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 5–6. С. 138–157.
2. Імшенецька І., Базь Л., Черниш Л. Стан суспільної свідомості в Україні напередодні повномасштабного російського вторгнення. *Лютий' 2022 : інформаційний бюлетень*. Київ, 2022. 78 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/zv022022.pdf>
3. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. 1 березня 2022. Соціологічна група Рейтинг. 22 с. URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_032022_war_press.pdf.
4. Безпрецедентна консолідація українського громадянського суспільства у протидії російському вторгненню. *НІСД*. URL : <https://niss.gov.ua/news/novynynisd/bezpretsedentna-konsolidatsiya-ukrayinskoho-hromadyanskoho-suspilstva-u-protydyi>.
5. Близько 16 мільйонів українців потребують гуманітарної допомоги – ООН. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3518714-gumanitarnoi-dopomogini-potrebut-majze-16-mln-ukrainciv-on.html>.
6. Динаміка зовнішньо-політичних настроїв населення. 1–2 жовтня 2022. Соціологічна група Рейтинг. 7 с. URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_2000_102022_press.pdf.
7. Як трансформується ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. URL : <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyini-z-rosieyu>.